

9497

ІНІА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО
ГЕНЕРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

ІВАН ОГІЄНКО,

Приват-доцент Київського Університету.

Українська Культура.

Академічна промова на одкрытті Українського
Народнього Університету в Києві.

КИЇВ.

Друкарня „Української Центральної Ради“.

1917.

10

ІД

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО
ГЕНЕРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

ІВАН ОГІЄНКО,

Приват-доцент Київського Університету.

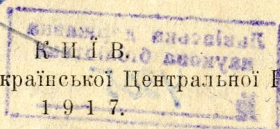
Українська Культура.

Академічна промова на одкрытті Українського
Народнього Університету в Києві.

84916

Лавині Ф. Захаревич

Друкарня „Української Центральної Ради“.

1917.

T3(241)0-7

ОТДЕЛЕНІЕ НАУКОВОГО БІБЛІОТЕКАРСТВО
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

1940 01 10

Відділ наукової бібліотеки

Відділ наукової бібліотеки
Культури

61948

Львівська державна наукова бібліотека

Львівська державна наукова бібліотека
1940 01 10

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4365

В день великого нашого національного свята, в той день, коли в старому столичному місті закладається наукове огнище, те огнище, що освітить нове наше життя, в цей великий день мені хочеться озирнутися назад, кинути оком на той довгий шлях, який ми перейшли.

Шлях той не йшов тихим гаєм, не вів квітчастими лугами, — шлях нашого народу завше був тернистим шляхом, важкою хрестною путтю, тим шляхом, що вів окривджений народ наш на Голгофу. Це про наш народ співає пісня:

„Ой горе тій чайці-небозі,
Що вивела діток при битій дорозі...

Недоля рано спіткала народ український. Як раз тоді, коли заклалась була велика держава, коли сподіватись було кращого життя, татари вкрили наш край і підрізали крила народу-орлу. І ця татарська неволя навіки важким тягарем лягла нашому народові, навіки наклала йому болюче тавро...

А там за татарами пішла Литва, а за Литвою Польща, а за Польщею Москва — так Україна спадала з обіймів в обійми, йшла без спочинку, йшла без змоги спинитись і утворити собі по серцю вільне життя...

Земля, що її з давніх-давенъ запосів український народ, була надзвичайно родючою, була землею надзвичайно багатою, і вона стала народові нашому на щастя й на нещастя, — вона завше муляла очі ворогам нашим і вабила їх до себе.

Проте ж земля ця дала родючі соки народу-велетню, тому народові, що виріс тут своєрідним, великим та дужим, талановитим та тямучим. І не дивлючись на всі перешкоди, що завше горою ставали йому на дорозі, народ український утворив своє власне життя, утворив велику своєрідну культуру. І можна тільки дивуватись, дивуватись і благоговіти, як це народ наш незвичайно тернистим шляхом досяг такої великої культури.

II.

У який бік життя не поглянемо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український.

Скрізь, на всьому поклав цей народ свою ознаку, ознаку багатой культури й яскравої талановитости. Візьмім його пісню: її утворив народ наш такою, як ніхто з інших народів. Наші пісні — це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, які всім світом признано за ними. А наші думи козачі міг скласти хіба тільки український народ...

Були часи, коли в пісні нашій кохалась навіть Велика Росія, як от в XVIII віці. Пісня наша дуже одбилась і на церковнім співанні, і тому наші співи в церкві так тягли до себе всіх чужинців. „Въ царствующемъ градѣ Москвѣ возлюбивша сладкое і согласное пѣніе малороссіянъ“, пише р. 1680 земляк наш Семен Полоцький*) і тому на Москві переняли наші співи, запросили до себе співаків-українців і вони навчали Москву цього „сладкого пѣнія“...

І такою ж солодкою, чарівною та привабливою зосталась пісня наша ще й досі. Зосталась такою, хоч останніми часами забороняли нам співати, гнали пісню нашу із школи, гнали із життя, а солов'ю України, Миколі Лисенкові, не дозволяли під нотами ставити слів,—дозволялось видавати самі тільки ноти... Проте голосно лунала і німа оця пісня...

Мушу згадати тут старі українські думи козачі, всьому світу відомі. Хто їх не знає, хто їх не чув, хто не співав!... Вони мають велику літературну вартість; перейняті сумом, повиті журбою, думи наші роблять велике вражіння навіть на чужинців...

Або ось погляньмо на український орнамент. Пишна природа чарівного краю нашого сама нахиляє своїх мешканців

*) „Псалтырь риемованная“, Москва 1680 р. лист. 5.

до замилювання у всякім мистецтві. І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволами й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, на річах свіцьких та церковних*). Вироби з шкла та глини, плетіння, ткацтво, різьба на дереві, наші всім відомі писанки, наші вишивки, що оздоблюють все: сорочки, очіпки, каптурі, хустки, рушники, фартухи, навіть задки на чоботях, наші плаhti та килими,—все це свідчить про талановитий народ, який і тут утворив оригінальну культуру.

Подивіться на одіж нашу,—на вбрання дівоче чи парубоче, на вбрання жіноче та чоловіче: скільки там своєрідної краси, теї краси, що йде поруч з нашими пишними ланами та привабливою піснею... Київський музей, крім того музеї Полтавський, Подільський та Катеринославський дуже виразно свідчать, що створив наш народ і з цього боку.

А коли буде в нас свій національний музей, де згуртується все, що має народ наш з орнаменту та мистецтва, тоді всім ясно стане, що і тут український народ бере почесне місце серед інших по своїй творчості.

*) М. Біляшевський, Про український орнамент, „Записки Укр. Наук. Тов. у Києві.“ кн. III 1908 р. ст. 49.

Наше будівництво ще мало досліджено, але й те, що вже зроблено, свідчить і тут про оригінальність. Старі наші церкви, з їх пишними іконостасами, скажемо, такими, як в Києві в Воєнному Соборі, старі наші церкви самі голосно розказують про талановитість народу, що їх будував. На жаль тільки, ще р. 1800 цар Павло I заборонив нам будувати церкви українського стилю, з трьома банями...

Український народ витворив і своє оригінальне п р а в о, те право, що його не змогли знести ніякою російською нівеліровкою. Ще в XI віці народ наш склав вже перший писаний збір законів під назвою „Руська Правда“. До нашого права колись добре прислухались, і за царя Олексія Михайловича обіруч скористали з його і до „Кормчої“ 1650 р.*) і до „Уложенія“ 1649 р. Сотні тисяч актів по архивах у Варшаві, Вильні та Києві виразно свідчать про оригінальність нашого права, а також про те, що суд був у нас своєю рідною мовою...

Народ український утворив свою ц е р к в у, що в старі віки дуже одріжнялась од церкви московської,—одріжнялась службою, одріжнялась обрядами та звичаями. Сила цих ріжниць лишилася ще й досі в нашій церкві, і ніяка

*) До цієї „Кормчої“ брали з требника Петра Могили; на „Уложенії“ одбився вплив Литовського Статуту.

нівеліровка найсв. Синоду не змогла їх вивести.

І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою. Народ український утворив свої звичаї, як от родини, хрестини, похорон, свої вірування й переконання, утворив свої обставини життя, зачісування кіс („хохол“, „оселедець“), свій музичний струмент, свої страви, свій танок,—і все таке, що надає йому оригінальності і одріжняє од інших народів; було колись—у нас був навіть свій коліндар, і рік наш не припадав до московського.

А наша м о в а вк раїнська, чарівна наша мова, всім світом вже признана за одну з найзвучніших, наймелодійних мов. Серед слав'янських мов наша мова найбагатша на лексику, найвиразніша на синтактику. Синонімика нашої мови найбагатша, і ми маємо де-коли на оден вираз десятки слів; от, скажемо, на вираз г о в о р и т и ми маємо: говорити, казати, балакати, мовити, гомоніти, гуторити, повідати, торочити, точити, базікати, цвенькати, бубоніти, лепетати, жебоніти, верзти, плести, герготати, бормотати—і кожне слово має свій власний одтінок...

Наша мова донесла чистими силу старовини, і тому без знання нашої мови нема доброго знання мов слав'янських...

III.

Література наша зачалася дуже давно. Ми перші просвітились християнством, і вже потім передавали його на північ. Разом з християнством зачалась у нас і література, що скоро набула собі великої ваги, де ми ще з початку її маємо такі твори, як от „Збірники Святослава“ 1073 та 1076 р., старі Літописи, „Руська Правда“ XI в., „Слово о полку Игоревѣ“, кінця XII в., Патерик Печерський XIII віку і т. и., та певне і Остромирова Євангелія 1056—1057 р. писана в Києві; сюди треба додати ще довгу низку книжок до церковного вжитку, що були в нас в XII та XIII віках.

З початку літератури нашої були вже письменники, що вславили себе літературними творами, як от: св. Іларіон XI в., преп. Феодосій Печерський († 1074 р.), пр. Нестор XI в., чернець Яків XI в., Кирило Туровський (1130—1182), Серапіон Володимирський, игумен Даніїл, Володимир Мономах і багато інших...

Татарські погроми зменшили нашу літературну продукцію, проте спинити її вони не змогли. Значіння Києва на якийсь час падає, адміністративний центр помалу посовує на північ, до Москви, а разом з цим сунуть до Москви і наші українські письменники і збагащують московську літературу. Вже в XIV віці оддають Москві знання та сили наші славно-

звісні митрополити — св. Петро волинець († 1326) та св. Олексій черніговець († 1373) „Собственныя литературныя силы Москвы“ — пише проф. А. С. Архангельський: „на первыхъ порахъ крайне незначительны, — вѣрнѣе сказать, ихъ совсѣмъ нѣтъ: и въ области литературы до самого конца XV вѣка Москва живетъ чужимъ добромъ“*), — там працюють українці, серби, греки та болгари. І коли порівняти Київ з Москвою, то, каже той же проф. Архангельський — „не только въ XIV вѣкѣ но и въ XV вв., въ отношеніи литературномъ Москва несравненно ниже Кіева XII вѣка“**), цеб-то, Київ опередив Москву своєю культурою на цілих три віки...

Татарський погром не спинив культури нашої і коли Україну заповсіла Литва, то не змогла вона знести культури вкраїнської і сама швидко перейнялася культурою нашою, і ця культура мала спроможність йти собі вперед. І ми бачимо, що мова вкраїнська зробилась тоді державною мовою, — нею вчили по школах, нею вчили по церквах, нею суд вели і нашою мовою балакали і вища старшина і в королівськiм дворці.

*) Проф. А. С. Архангельський, Изъ лекцій по исторіи русской литературы, Казань, 1913 р. ст. 493—494.

**) Там же, ст. 493.

Все це дало родючий ґрунт, аби культура наша прямувала вперед, і вже в XVI віці культура українська набула великої ваги. Це була значна культура, і дух українського народу проявив себе великим таланом і на ґрунті літературному, і на ґрунті науковому. Культура наша вабила до себе, і ми бачимо, що до нас де-коли втікають з Москви, де тоді ще й не благословляло на день, втікають такі люде, як от за царя Івана Грозного князь Андрій Курбський, або друкарь Іван Федорів...

Закладаються у нас нові огнища, що боронять рідну культуру і старо-батьківську віру од унії, а в місті Острозі, на чолі з незабутнім патріотою вкраїнським кн. К. Острожським († 1608) у другій половині XVI віку зароджується славна Академія Острожська. І коло цеї академії згуртувалися кращі сини України, її кращі наукові сили, що повели вперед і рідну літературу і рідну культуру.

Роспочалась велика літературна продукція, вінцем якої була славна праця того часу — Острожська Біблія 1581 р. Це була величезна праця, бо прийшлося всі книжки святого письма перевіряти з першотворами грецькими, єврейськими та латинськими. Це була найперша повна друкована Біблія не тільки на сході слав'янства, але навіть серед всього слав'янського миру. І коли потім, більш як

через вісімдесят років, в 1663 р. спромоглась на друковану Біблію і Москва, то вона простісінько передрукувала нашу Острожську Біблію...*) Біблія ця була поширена по всьому слав'янському миру і скрізь мала велику пошану.

IV.

XVII вік—це золотий вік нашого письменства і нашої культури. Київ зробився центром української науки, став нашим Парижем, „розумною головою“, як писав тоді про його Лазар Баранович. І коли бували на Вкраїні проїзжі чужинці, їх дивувала величезна наша культура.

Так, Павло Алепський, що р. 1653-го переїздив Україну, писав про нас, що ми „люде вчені, кохаємось в науках та законах, що ми гарні знавці риторики, логіки і всякої філософії... По всій козацькій землі—пише він, — починаючи з Рашкова, дивний та гарний факт спостерегали ми: всі вони, за невеликим винятком, грамотні, навіть більшість їхніх жонок та дочок уміють читати й знають порядок служб церковних та церковні співи; священники навчають сиріт і не дають їм тинятись неуками по улицах... А дітей у їх більше

*) Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій и его время, Спб. 1891 р., ст. 122.

ніж трави, і всі діти вміють читати, навіть сироти“...*)

Нахил до науки, терпимість до ворогів, яскрава талановитість, логічність в думках—це прикмета освіченого письменника-українця XVII віку.

На Вкраїні з'являється сила книжок, по містах закладаються великі бібліотеки. Широкою річкою пливають ці книжки зза кордону, не меншою ж річкою пливають вони і з своїх друкарень, а їх тоді зародилася сила.

І коли ми читаємо вкраїнські книжки XVII-го віку, нас дивує величезна ерудиція її авторів, дивує справжній науковий метод, дивує чистота логіки думок. Україна дала тоді силу книжок зо всіх боків культури і займала друге місце по культурі серед всього слав'янського миру,—уступаючи перше місце тільки полякам.

Україна ніколи не лякалась західної культури, і західний вплив широко котився до нас. Кращі люде наші частенько їздили до закордонних університетів кінчати там своє виховання. І от західна культура йшла до

*) „Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описанное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алепскимъ“. Переклад з арабської мови Г. Муркоса, Москва, 1897 р., т. II ст. 2 та 15. Див. ще „Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева“, 1874 р., ст. 74.

нас, йшла не тільки в науку та літературу, але йшла й до життя, де магдебургське право та цехи зробились у нас своїм рідним.

В XVI та XVII віці повстали у нас значні культурні центри з своїми школами, з своїми друкарнями, з своїми вченими людьми. Такими центрами були: Острог, Дермань, Евю, Кутеїнський монастир, Рахманов, Чернігів, Новгород-Сіверський, Луцк, Почаїв, Винниця, Гойск і багато інших, не кажучи вже про Київ, Львів та Вільну,—де скрізь творилось тоді однакове діло.

Українська література того часу, за віки XVI та XVII-й, знає велику низку славних призвищ, як от Яків Кам'янчанин, Клирик Василій, Христофор Філалет, Іван Вишенський, Захар Копистенський, Єлисей Плетенецький. брати Лаврін та Степан Зизаній, Кирило Транквилліон Ставровецький, славний митрополита Петро Могила, Касіян Сакович, Сильвестр Косов, Тарасій Земка, Феодосій Сафонович, Гавріїл Домецький, Інокентій Монастирський, ієромонах Климентій (поета) і багато інших...

Україна утворила в XVII віці свою оригінальну проповідь і ми мусимо згадати славних Леонтія Карповича, Лазаря Барановича, Іоаннікія Галятовського, Антонія Радивиловського і силу менших імен...

V.

Українська наука в той же час досягла великої міри. На Україні написано було багато книжок, і вони стали науковими підвалинами не тільки в самій Україні, але й по всьому слав'янському миру. „Синопис“ 1674 р. Інокентія Гизеля († 1684 р.) перейшов і на Москву, мав великий вплив на історіографію XVII та XVIII віку, був там підручною шкільною книжкою до самого XIX віку і мав безчисленну силу видань аж до 60-х років минулого століття.

Українці здавна любили філологію і кохались в язикознавстві. Ще в 1596 році вийшли українська граматика та український словник Лаврентія Зизанія. А граматика Мелетія Смотрицького 1619 року придбала славу своєму авторові і була перекладена майже на всі слав'янські мови. Багато раз перекладали її та друкували на Москві і там вона була шкільною книжкою аж до 1755 року, коли її почала заступати граматика Ломоносова. І на Москві запанував правопис Смотрицького, і держався там майже три століття і оце тільки тепер Москва скасовує старий правопис, що дав їм українець Смотрицький.

Мушу згадати ще „Лексиконъ Славяно-росский“ 1627 р. Памви Беринди. Це оден з перших великих і значних словників українсь-

кою мовою. Словник цей мав великий вплив і його друковано майже по всіх слав'янських землях.

В той же час, ще з самого початку XVII-го віку (1615 р.),—у Києві повстає велике наукове огнище,—славна Могилянська Академія, і до нас у науку посилають своїх кращих синів всі православні слав'янські і не слав'янські землі,—їдуть серби, болгари, їдуть румини, їдуть з Москви.

І українська наука простує все вперед, література шириться і значно більшає.

На Вкраїні вперше почали писати вірші і потім навчили писати їх і Москву.

Драматична література досягла у нас великої міри, і йшла ця література без перерви і в XVIII віці, і в XIX аж до наших часів. І тут ми маємо славні призвіща старих українських драматургів XVII та XVIII віку: Феофана Прокоповича, Лаврентія Горки, Дмитрія Ростовського, Сильвестра Ляскоронського, Мануїла Козачинського, Митрофана Довгалевського, Івана Некрашевича, Інокентія Мигалевича, Варлаама Лашевського, Георгія Кониського, Георгія Щербацького, Семена Полоцького і силу інших, і силу тих, що не захотіли оставити на драмах свого призвіща.

VI

Культура наша увесь час тоді була значно більшою од культури московської. Тому нема нічого дивного, що наші вкраїнці рано почали сунути в Москву, де їм давали великі посади. Ще в XIV і XV віках на Москві було вже не мало вкраїнців, а в XVI віці їх часто кличуть туди на службу. А з 1654 року, з року приєднання України до Москви, цей рух на Москву прибрав великого розміру, і з того часу земляки наші „начаша приходити въ великороссійское царство и водворятися“ *). Москва бачила культуру вкраїнців, охоче приймала їх до себе і добре платила. І тому в „далеку Московію“, в „московскія страни“ перейшло багато людей, що придбали там слави і собі і своїй Україні; згадаймо хоча б Арсенія Сатановського, Єпифанія Славинецького, старця Феодосія, Дамаскина Галицького, Семена Полоцького, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Дмитрія Ростовського і силу інших.

Кращі люде на Москві, як от патріархи Никон та потім Адріан, сам цар Олексій Михайлович, боярин Ртищев, Сильвестр Медведів, цар Федор, князь Василь Голицин, царівна Софія,—кращі люде ці завше дружились з українцями, шанували і боронили їх.

*) Рукоп. Синод. № 452 л. 13 об.

Земляки наші, опинившись на Москві, хутко занесли туди „ересь новую“—почали по церквах казати проповіді. На Вкраїні це було звичайним ділом, от же в Москві можна було якусь там проповідь тільки хіба прочитати із книжки. І з цього зразу земляки наші придбали собі ворогів. „Заводите вы, ханжи“—лаяли їх—„ересь новую, людей въ церкви учите, а мы людей прежь сего въ церкви не учивали... Бѣса вы имѣете въ себѣ и всѣ ханжи“...*)).

А оден з орловських священників, що перейняв був собі у вкраїнців церковну казань, так скаржився: „Мало было у меня истинныхъ любителей,—почти всѣ дышали ненавистью... Всѣмъ я былъ въ камень претыканія; всѣ другъ друга подговаривали не слушать ученія моего, думая, что я ввожу новости. Были у насъ—говорили они—и прежде священники добрые и честные, а такъ не дѣлали, жили по-просту, а мы были въ изобиліи... А этотъ откуда вводитъ странное?“...**) Але сплинув час, і українська проповідь запанувала в Москві і лишилась там аж до нашого часу...

Ще більше за людей посунули на Москву українські книжки. Змістом своїм на

*) „Правосл. Собесѣдникъ“ 1872 р. II, ст. 485-486.

**) „Статирь“ 1683 р. Проф. Архангельскій, Изъ лекцій, ст. 130.

Москві це була велика новина і книжки наші тягли до себе всіх цікавих людей. І скоро книжки наші розійшлися по всіх московським царстві, вкрили всю велику державу. Книжки до читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори—все це сунуло на Москву з України.

І навіть і зараз сливе що й не знайдете в Росії архиву, чи бібліотеки, чи просто церкви, де б не було якоїсь старої вкраїнської книжки.

А коли придивимось до записів на цих книжках, то побачимо, що наша книжка вкрила Росію од Вологди до Астрахані... Сила вкраїнських книжок була в бібліотеках царів, патріархів, єпископів, бояр, як була їх сила і у простих грамотних людей...

Але мови нашої не всі розуміли, тому рано почали перекладати потрібні книжки наші на Московську мову; так переклали в XVII віці твори Галятовського, Смотрицького, Димитрія Ростовського, Петра Могили, Транквиліона, Гизеля і багато інших¹⁾.

І український вплив широкою річкою подався на Москву, і де-далі ширшав все більше та більше. Українці принесли з собою всю свою велику культуру, і вплив їхній одбився в Москві і на будівлі, і на малюванні, на оде-

¹⁾ Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Дм. Ростовскій, ст. 132—133.

жі, на співах, на музиці, на звичаях, на праві, на літературі і навіть на самій московській мові.

Все життя складалося так, що ставало неможливим прожити без вкраїнця. Всяких ремесників доставали з України; українці ж готовили всякі сукна, порох і т. и. Патріарха Никон їздив в українській бричці. Царські потіхи улаштовують теж українці. Цар достає собі з України садовників; навіть чоловіка, „который горазд хлѣбовъ и пироговъ печь“, просять з нашого краю...*)).

Взяла Москва од нас навіть стару нашу назву Р у с ь, бо це ми були перше р у с ь к и й народ і це ми оддали Москві свою назву. Ще відомий автор „Исторіи Руссовъ“ в XVIII віці скаржився на це і писав: „Извѣстно, что прежде мы были то, что теперь московцы: правительство, первенство и самое названіе Руси отъ насъ къ нимъ перешли. Но мы теперь у нихъ какъ притча во языцѣхъ“(**)...

Такий був вплив України на Москву в XVII віці. „Кієвляне—каже проф. А. Архангельський—при всемъ предубѣжденіи противъ нихъ Москвы, уже со второй половины XVII вѣка въ Московской Руси—хозяева положенія, лучшіе, наиболѣе выдающіеся здѣсь дѣятели“(***)).

*) Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій, ст. 64—65.

**) Исторія Русовъ, М. 1846 р. ст. 204.

***) Изъ лекцій, ст. 118.

Українці щиро оддавали Москві всі свої сили, всі свої знання; це вони підготували родючий ґрунт до реформ Петра Першого, і вони ж таки були його найближчими помішниками, коли прийшлося ці реформи проводити до життя...

VII.

Українці завше були новаторами, завше перед вели у всяких новинах та реформах. Тому не диво, що на Москві вкраїнців не злюбили і завше скося поглядали на їх, особливо вище духовенство. Ще р. 1653 царя просили зза вкраїнців „не приниматьъ въ совѣтъ иностранныхъ монаховъ, ересей нововводителей“^{*)}.

І українців завше прозивали єретиками, і завше просили царя не пускати їх до Москви.

І коли українець попадався до рук цієї консервативної партії, він не міг легко вийти на волю. Так, р. 1561 до Москви приїхав українець-чернець Яків (Ісайя) Кам'янчанин, де його й спіткали всякі „бесчестіє, и злостраданіє, озлобленіє и наруганіє“,—вороги зняли поголоску, ніби Яків єретик...

І бідного монаха схопили і вислали перше до Вологди, а потім заслали в Ростов; там його вкинули у в'язницю, де Яків і просидів

^{*)} Челобитная Неронова р. 1653. Див. Приб. къ Твор. св. Отцевъ, ч. XIX ст. 309.

20 довгих років і написав де-кільки гарних творів...*)).

Коли за патріарху став Іоаким, людина майже без всякої освіти, він зненавидив українців і навів на їх цілий погром. Він бачив, як вся Росія зачитувалась українськими книжками і почав лякатись, аби од книжок тих не пішло якоїсь ересі.

І патріарха добився, щоб собор 1690 р. осудив українські книжки. І признано було тоді єретичними багато українських книжок С. Полоцького, П. Могили, Транквиліона, Галлятовського, Барановича, Радивиловського і інших... На книжки наклали „проклятво и анаѳему, не точію сугубо и трегубо, но и многогубо “**), а деякі кат навіть прилюдно спалив на базарі...

Проте це катування ані трохи не спинило українського впливу, а згодом цар Петро одверто пристав до вкраїнців. І за весь XVIII вік у московському культурному житті перед ведуть, як і раніше, самі українці.

Українці заклали в Москві слав'яно-греко-латинську академію, куди учителів набіра-

*) Проф. Д. И. Абрамовичъ, Къ литературной дѣятельности мниха Камянчанина, 1913 р., ст. I-X. Див. ще рецензію І. Огієнко, „Україна“ за 1914 р. кн. 1 ст. 123—125.

**) Проф. П. Морозовъ, Теофанъ Прокоповичъ, какъ писатель, Спб. 1880 р. ст. 60.

ли за весь XVIII вік сливе з самих тільки українців, а то й бувало, що коли не хватало наших професорів, то на професорські посади до Академії брали навіть студентів із Києва...

На всіх вищих духовних посадах—митрополітами, архієпископами, єпископами та ігуменами сиділи самі українці, так що за царіці Лісавети р. 1754 видано було наказа, що на архієреїв можна висвячувати і москалів...*)).

За Петра I та згодом і за дальших царів по Росії були засновані духовні школи та семінарії. І от учителями туди пішли самі українці, бо їх тоді вважали за найкращих педагогів.

І так в Росії аж до XIX-го віку учительські посади скрізь займали більше українці. Та й не тільки в Росії—українці їздили учителями майже по всіх слов'янських землях: вони заклали школи в Сербії та Болгарії.

На службу до закордонних місій при дворах та посольствах завше кликали українців,—і вони служили в Голандії, Лондоні, Константинополі, Венгрії, Варшаві, Пекині, Відні і по інших місцях.

Катехизис віри на Москві впорядкували українці; найкращі твори проти розколу написали вони ж. В московських церковних книж-

*) Проф. Н. Петровъ, Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. II ст. 116.

ках була сила помилок—і ці книжки перевіряли теж українці.

А коли цариця Лисавета розпочала нову біблію, то справа ця довго не лагодилась, аж поки не покликали українців (Варлаама Лашевського та Гедеона Сломинського) і вони впорядкували р. 1751 повну біблію, впорядкували так, як її друкують ось і зараз*).

Коли на Москві починалась нова літературна мова, то над цею московською літературною мовою багато попрацювали наші ж українці—вони дали кращі зразки її, вони оставили на Москві свою вимову, вони принесли в російську мову силу чужоземних слів, які там лишилися й до нашого часу...**)

І в який би бік життя московського ми не глянули, скрізь в XVII та XVIII віці побачимо українців. Іх так часто кликали до Росії, що р. 1745-го встановили навіть для тих, кого викликали, таксу прогонних од Київа: до Москви за 890 верстов: літом видавали українцям 28 карб., а взімку 20 карб., до Петрограду за 1124 верстві: літом 44 карб. 50 коп., а зімою 36 карб. 50 коп...***).

*) Проф. Н. Петровъ. Акты, т. I ст. 366, 368-370.

**) И. И. Огієнко, Объ иностранныхъ словахъ, вошедшихъ въ русскій языкъ при Петрѣ Великомъ; „Русск. Фил. Вѣстн.“ за 1911 р. кн. 3-4.

***) Проф. Н. И. Петровъ, Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. I, ч. I, ст. 346.

І вкраїнці невпинно їздили в Москву і по-троху переносили туди свою культуру. Вони доклали сил своїх на всім збудуванні нового московського життя: вони заклали там науку, вони повели літературу, вони утворили школу...

Самий навіть Петроград будували вкраїнці,—і ця столиця стоїть на наших костях, як нашими ж костями вкрито і північні канали, що їх будували теж українці...

VIII.

Така була наша культура за давніх віків, такою ж вона дійшла і до XIX-го віку.

Але культуру нашу було перервано, її розвитку заступили дорогу. Ані оден народ не знає в своїм житті такого тернистого шляху, якого зазнали українці...

Ми завше щиро несли на Москву свою культуру, свою науку, а вона сама тільки й марила, що про русифікацію.

Почалась русифікація поволі, давно і навіть цар Олексій Михайлович вже наказував українцям: „раздѣленіє съ поляками сотворите какъ вѣрою такъ и чиномъ: хохлы, которые у васъ на головахъ, постригите“. Почалось з хохлів, але скінчилось душею...

І вже р. 1720 октября 5 дня височайше було наказано: „въ Кієво-Печерской и Черниговской типографіяхъ вновь книгъ никакихъ,

кромъ церковныхъ прежнихъ изданій, не печатать, да и оныя церковныя старыя книги для совершеннаго согласія съ великороссійскими такими жъ церковными книгами справливать прежде печати, дабы никакой розни и особливаго нарѣчія въ оныхъ не было; другихъ же никакихъ книгъ ни прежнихъ ни новыхъ изданій, не обявя объ оныхъ въ Духовной Коллегіи и не взявъ отъ оной позволенія, не печатать, дабы не могло въ такихъ книгахъ никакой церкви восточной противности и съ великороссійскою печатію несогласія произойти“ *).

Це був тільки початок. Катерина II вже рішуче стала проти України і повела велику русифікацію. А вже в XIX віці було одверто зроблено три великих погроми на нашу культуру, — це недоброї пам'яті накази з років 1863, 1876 та 1881-го...

Проте всі ці погроми не здолали великої нашої культури, бо міцне було коріння, що зросло за попередні віки. І не дивлючись на заборони, українська продукція більшала, культура наша все зростала.

IX.

За XIX вік література наша зросла і стала в рівень з великими світовими літературами. Літературна нива наша знає сотні

*) Проф. Н. Петровъ, Акты, т. V, ст. 164.

призвіщ, і серед них знаходимо силу поважних, як от — Котляревський, Гулак-Артемовський, Кухаренко, Квітка-Основ'яненко, Гребінка, Стороженко, Куліш, Тарас Шевченко, Марко-Вовчок, Нечуй-Левицький, Мирний, Глібов, Руданський, Старицький, Свідницький, Коцюбинський і сила-силенна інших.

Сюди ж треба додати славних письменників з-за кордону, з Галичини, як от — Франко, Федькович, Стефаник, Бордуляк і теж ще силу-силенну.

Наша література зразу стала на певний народній ґрунт, одразу виявила себе великою демократичністю. От чому на літературу нашу одразу ж звернули увагу навіть в Європі; твори Шевченкові перекладено майже на всі великі світові мови, перекладено їх і на всі слав'янські мови; ці переклади на світові мови почались ще з 50-х років минулого століття, коли було перекладено на французську та німецьку мови твори Квітки-Основ'яненка та Марка-Вовчка, і переклади ці не припиняються аж до нашого часу.

Наша драматична література, що завше і в давніші віки була у нас поважною, набула собі великої ваги. Тут ми маємо твори Старицького, Кропивницького, Карпенка-Карого, Грінченка і силу інших. І не дивлючись на всякі заборони і погроми, театр український придбав собі почесне місце серед театрів Євро-

пи, маючи такі славні прізвиська, як от Кропивницький, Саксаганський, Карпенко-Карий, Садовський, Заньковецька.

Багато земляків наших одірвалось од рідного ґрунту і перейшли на ґрунт московський. Але й там вони виявили талановитість нашу, вславили себе і свою Україну; згадаймо хоча б наших Рубана, Максимовича-Амбодика, Козицького, Бантиш-Каменського, Сохацького, Наріжного, Капниста, Богдановича, Гнідича, Гоголя, Короленка, наших філософів Веланського та Юркевича і силу інших.

За ХІХ вік український народ дав велику низку славних дослідників наукових. І зараз українська наука може сміло ставати поруч з західною наукою. Нагадаю славні прізвиська українців-професорів: Гулак-Артемівський, Метлинський, Костомарів, Головацький, Максимович, Бодянський, Потебня, Драгоманів, Антонович, Пильчиків, Чубинський, Житецький, Огоновський, Багалій, Франко, Кримський, Грушевський, Сумцов, Вовк, Студинський, Петров, Мордовець і велике число інших. Всі вони повели рідну науку, придбали славу собі й Україні і більшість з їх відома навіть Європі.

А наша Академія—„Українське Наукове Товариство у Львові“ та Київі за 44 роки свого існування (з р. 1873) придбало собі почесну славу і серед усіх слав'ян і навіть в Європі, і видало силу наукових праць.

Не можу не згадати тут і тих славних приятелів наших, що багато попрацювали на нашому ґрунті і боронили нас в найпаганьші часи,—це славні академики И. Срезневський, А. Пипин, В. Перець, Ф. Корш, А. Шахматов і інші.

Мушу тут з пошаною згадати і Російську Академію Наук, що ще р. 1905-го голосно на всю Росію заявила: „малорусское население должно имѣть такое же право, какъ и великорусское, говорить публично и печатать на родномъ языкѣ“... *)

Х.

Я ще мушу зазначити, що українська культура завше одзначалась великою, справжньою демократичністю. Я вже казав, що українці в Москві за XVI—XVII—XVIII віки завше були сіячами ліберальних думок, завше були передовими людьми, за що їм доводилось багато перетерпіти, а то й покласти життя. Все життя українське, увесь державний наш лад повсякчасно був демократичним.

Нагадаю хоча б нашу Київську Академію, де вкупі з сином гетьманським сиділо мужиче дитя. Так, р. 1737 в цій Академії навчались: дітей козацької старшини 22, офіцерських 1, ратушних чиновників 2, купецьких 6, простих

*) Записка Академіи Наукъ объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго слова, Спб. 1905 р.

козаків 84, міщан 66, ремісників 7, мужичих дітей 39... *)

І ці мужичі діти часто з Академії їздили за кордон і в закордонних університетах кінчали своє виховання...

Народ наш завше був вільним, завше поривався до науки. В XVII та XVIII віках по всій Україні кожне село мало свою школу, грамотність була великою...

Але з півночі насунула до нас неволя, з р. 1785-го цариця Катерина оддала народ наш у тяжке кріпацтво, позачиняли наші школи і темрява вкрила тихий наш край..

Проте кайдани кріпацтва не здолали народу нашого, і він вирвався з їх міцний та талановитий...

От така наша культура. Куди б ми не глянули, скрізь побачимо, як багато утворив наш народ. Культура наша велика, оригінальна, самостійна, і серед слав'янських народів займав почесне місце, бере одне з перших місць.

Я не міг тут докладно розказати про всю нашу культуру, про все те, що віками утворив талановитий український народ,—я це зроблю на своїх лекціях. Проте вже й з того, що я коротко розказав, можна ясно бачити, що народ з та-

*) Проф. Н. И. Петровъ, Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. I ч. II ст. VII.

кою культурою повинно мати такі ж самі форми свого державного життя...

В день великого нашого національного свята, в той день, коли закладаємо новий Університет, нове наукове огнище, я й хотів пригадати вам про українську культуру.

Нехай же огнище наше стане на чолі цієї культури, нехай веде її все вперед та вперед, нехай покаже всьому світові всю силу нашого талану та нашої вдачі.

Нехай воно сяє ясним світом знання, тим живим полум'ям, що освітить все життя наше і покаже правдиву стежку народові нашому, стежку до тихого щастя, до бажаної волі, ту стежку, якої повсякчасно шукали ми цілі віки...

Йшли ми тернистими шляхами, бувало, знеможені падали на дорозі, але ж ніколи ми не спиняли своєї роботи і все простували вперед та вперед...

Нехай же нове огнище наше освітить нам і тепер ще тернистий наш шлях, нехай світить нам більше, бо край цього шляху вже видно, вже благословило на день, вже видно обітовану землю, про яку віки марили кращі сини України...

Київ. 5. X. 1917.

ДРУКУЄТЬСЯ І НЕЗАБАРОМ ВИЙ-
ДЕ ПОВНЕ ВИДАННЯ:

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА.

ПРИВ.-ДОЦ.

І. ОГІЄНКО.

БУДЕ КОЛО 192 СТОРІНОК, БАГАТО
МАЛЮНКІВ.

Видання Є. ЧЕРЕПОВСЬКОГО.

ВИПИСУВАТИ МОЖНА

З КНИГАРНІ Є. ЧЕРЕПОВСЬКОГО,
КИЇВ, ФУНДУКЛІВСЬКА, № 4.

Р
Л 4365

9497

ІНІА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО
ГЕНЕРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

❁ Праці Приват-Доцента

1. Огляд українського язикознавства. Записки Наукового Товариства.
2. Українська граматична література. Підручник, з яких можна вчити української мови. Київ, 1917 р., видання 2-ге.
3. Українська граматична термінологія. Історія граматичної літератури, термінології та історичний словник граматичної термінології. Київ, 1909 р., "Записки Наукового Товариства", кн. I та IV.
4. Двійне число в українській мові. Київ, 1910 р., "Записки Наукового Товариства".
5. Як селяне пишуть та читають по українському. "Літер.-Наук. Вістник" 1909 р., кн. VI.
6. Вчімося рідної мови. Нариси про мову українську. Київ, 1917 р., ц. 40 коп.
7. Український правопис, його історія й закони. Київ, 1917 р.
8. Орфографічний словник. Порадник української мови. Київ, 1917 р.
9. Рідна мова в українській школі. Київ, 1907 р., ціна 40 коп.
10. Граматика української мови, ч. I, для початкових класів. Друкується.
11. Українська культура. Академічна промова. 1917 р.
12. Українська культура. Повне видання, з малюнками. Київ, 1917 р.
13. Тернистий шляхом. Про кривди народу українському. 1917 р.
14. Одродження української церкви. 1917 р.
15. Українська мова. Показник літератури до вивчення нашої мови. 1917 р.
16. Історична хрестоматія української мови. Зразки нашої мови з найдавніших часів. 1917 р.
17. Найперші завдання української філології. 1917 р.

Склад в книгарні Є. Череповського,
Київ, Фундуклівська № 4.

Ціна 50 коп.

ІВАН ОГІЄНКО,

Приват-доцент Київського Університету.

Українська Культура.

Академічна промова на відкритті Українського
Народного Університету в Києві.

К И І В.

Друкарня „Української Центральної Ради“.

1917.